

3. Корчинский, А. В. Оптические законы литературы : текст и действительность в советской «социологической поэтике» 1920-х гг. / А. В. Корчинский // Философия. Журнал Высшей школы экономики. — 2021. — Т. 5, № 2. — С. 123—142.
4. Замова / Беларускі фальклор : энцыклапедыя : у 2 т. / рэдакал.: Г. П. Пашкоў [і інш.]. — Мінск : БелЭн, 2005. — Т. 1: Акапэла — Куцця. — С. 518—519.

УДК 372.881.1

К. П. Шкут

Установа адукацыі «Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт», Баранавічы

Навуковы кіраўнік

Л. І. Ермаковіч

СПЕЦЫФІКА АРГАНІЗАЦЫІ РАБОТЫ ПА ЎЗБАГАЧЭННІ ФРАЗЕАЛАГІЧНАГА ЗАПАСУ ВУЧНЯЎ НА ўРОКАХ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Уводзіны. Для вывучэння фразеалогіі звычайна адводзіцца адзін-два ўрокі ў межах тэмы «Лексіка і фразеалогія». Для больш поўнага вывучэння фразеалогіі ў школе неабходна прадугледзець не толькі гэтыя ўрокі, але і распрацаваць сістэму паглыбленага вывучэння і ўзбагачэння фразеалагічнага слоўніка навучэнцаў на іншых уроках. Разуменне беларускай мовы і яе фразеалогіі з'яўляецца важным аспектам адлюстравання і засваення культуры, гісторыі і менталітэту народа.

Фразеалогія — адна з маладых галін лінгвістыкі. Яна склалася і вылучылася ў асобную мовазнаўчую дысцыпліну ў апошнія тры-чатыры дзесяцігоддзі. Яшчэ ў 60-я гады лічылася, што яна знаходзіцца ў стадыі «скрытага развіцця». Да гэтага фразеалагізмы, пад рознымі назвамі (ідэёмы, прымаўкі і інш.), працяглы час сцісла разглядаліся ў рамках лексікалогіі як адно з яе пытанняў [1, с. 4].

Аб'ект вывучэння фразеалогіі — фразеалагізмы або фразеалагічныя адзінкі. У некаторых працах іх яшчэ называюць фраземамі [2, с. 173].

Пры засваенні фразеалогіі вучні сустракаюцца з пэўнымі цяжкасцямі, якія выкліканы найперш складанасцю самой прыроды фразеалагічных адзінак, якія сваім значэннем набліжаюцца да слоў, а формай адпавядаюць словазлучэнням ці сказам. Гэтыя асаблівасці фразеалагізмаў прыводзяць да таго, што вучні ўспрымаюць іх як простыя свабодныя словазлучэнні (лынды біць, вадзіць за нос) [3, с. 144—145].

Асноўная частка. У працэсе вывучэння фразеалогіі вучні павінны даведацца, што кожны фразеалагізм мае сваю ўласную ўстойлівую семантычную і граматычную структуру, а таксама сваю гісторыю паходжання. Гэта дазволіць ім правільна і дакладна інтэрпрэтаваць значэнне і ўжыванне фразеалагізмаў у розных кантэкстах.

Метадысты, адбіраючы фразеалагізмы для працы на ўроках мовы, раяць улічваць наступныя ўласцівасці адзінак:

- 1) нарматыўнасць, адпаведнасць сучаснай літаратурнай мове;
- 2) актыўнасць ужывання ў школьных падручніках і дапаможніках, творах мастацкай літаратуры, у вусным маўленні;
- 3) адукацыйна-выхаваўчая каштоўнасць;
- 4) даступнасць засваення школьнікамі.

Настаўнік найперш павінен адбіраць для працы фразеалагізмы, што ілюструюць нацыянальную спецыфіку беларускай мовы. Безумоўна, настаўнік павінен пазнаёміць вучняў з даведачнай літаратурай па фразеалогіі, навучыць карыстацца ёю (напрыклад, «Фразеалагічны слоўнік» Н. В. Гаўрош, І. Я. Лепешава, Ф. М. Янкоўскага, «Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў» І. Я. Лепешава і інш.) [4, с. 44]. Таксама важна практыкаваць вучняў у выкарыстанні фразеалагізмаў у пісьмовых і вусных выказваннях, ствараць сітуацыі для іх актыўнага выкарыстання ў моўным асяроддзі. Аднак неабходна памятаць, што выкарыстанне фразеалагізмаў павінна быць адаптавана да кантэксту, не мяшаць разуменню выказвання. Такім чынам, настаўнік павінен стварыць умовы для плённасці і прэзэнтацыі моўнай камунікацыі ў выкладанні фразеалогіі.

Ад таго, як зразумеюць вучні сутнасць фразеалагізмаў на спецыяльна адведзеных уроках, у многім залежыць поспех усёй наступнасць работы з фразеалагічнымі адзінкамі. Пры гэтым пачынаць работу над тэмай мэтазгодна індуктыўным спосабам. Ён заключаецца ў тым, што вучні спачатку назіраюць за выкарыстаннем фразеалагізмаў, потым тлумачаць іх значэнне і паступова прыходзяць да фармулёўкі азначэння фразеалагізма як моўнай адзінкі [3, с. 145].

Мэтазгодна арганізаваць выкананне фразеалагічных практыкаванняў: выяўленне фразеалагізмаў у кантэксце мастацкага твора, тлумачэнне іх значэння, сінанімічныя замены фразеалагічных адзінак, аналіз іх складу; праца з фразеалагічнымі слоўнікамі і складанне ўласных фразеалагічных слоўнікаў; характарыстыка стылістычных аспектаў фразеалагічных адзінак, тлумачэнне мэтазгоднасці іх ужывання ў тым ці іншым тэксце, ужыванне фразеалагізмаў у вуснай і пісьмовай мове без спецыяльнага задання і інш [4, с. 145]. Таксама важна праводзіць дыскусіі і абмеркаванні з навучэнцамі аб тым, якія эмоцыі і асацыяцыі выклікаюць у іх розныя фразеалагізмы, а таксама ацэньваць іх уменне выкарыстоўваць фразеалагізмы ва ўласнай гаворкі. Такі падыход

дапамога вучням лепш зразумець і запомніць значэнне і выкарыстанне фразеалагізмаў, а таксама развіць іх моўныя навыкі.

У вучэбна-метадычным дапаможніку «Методыка выкладання беларускай мовы» метадысты В. А. Ляшчынская і З. У. Шведава рэкамендуюць кіравацца пэўнымі крытэрыямі ў працы над фразеалагізмамі з вучнямі:

1. Колькасць. Метадысты мяркуюць, што ў актыўны слоўнік вучня павінна ўваходзіць не менш за 375 фразеалагічных адзінак. Фразеалагічны мінімум вучняў за ўвесь перыяд навучання можа і павінен складацца з колькасці фразеалагізмаў, змешчаных у мастацкіх творах беларускай літаратуры, прадугледжаных праграмай для вывучэння.

2. Стылістычная дыферэнцыяцыя. Пасля знаёмства з паняццем фразеалагічнай адзінкі і яе прыкметамі і асаблівасцямі ў параўнанні са словам, совазлучэннем і сказам ажыццяўляецца праца над пэўным фразеалагізмам у пэўным кантэксце: прыкметы, семантыка, стыліявая прыналежнасць, якая абумоўлена кантэкстам, сінтаксічная функцыя.

Падбор фразеалагізмаў да урокаў мовы грунтуецца на спецыфічных і агульнадыдактычных прынцыпах. Да спецыфічных прынцыпаў, якія вызначаюцца на аснове моўнай матэрыі фразеалагізмаў адносяцца:

1) прынцып частотнасці ўжывання фразеалагізмаў;
2) прынцып сістэмнага адбору фразеалагізмаў па тэматычных радах ці групам;
3) граматыка-стылістычны прынцып (адбор фразеалагізмаў паводле стылістычнага, марфалагічнага і структурнага паказчыкаў).

Да агульнадыдактычных прынцыпаў адбору фразеалагізмаў адносяцца:

- 1) выхаваўчае значэнне;
- 2) навуковасць;
- 3) сувязь тэорыі з практыкай;
- 4) стымуляванне свядомасці і актыўнасці вучняў у працэсе навучання;
- 5) улік узросту вучняў;
- 6) даступнасць прапанаванага матэрыялу [5, с. 76—77].

Паколькі фразеалагізмы павінны час ад часу паўтарацца, узнаўляцца, мэтазгодна завесці невялікія фразеалагічныя слоўнічкі, дзе вучні маглі б фіксаваць ужо пройдзеныя фразеалагічныя матэрыялы. Шляхі папаўнення гэтага слоўніка могуць быць розныя: калектыўная праца на ўроку разам з настаўнікам, самастойная праца вучняў дома ці на ўроку і інш. У любым выпадку фразеалагізмы, якія ўносяцца ў вучнёўскія слоўнічкі, павінны адлюстроўваць гісторыю і характар беларускага народа, адметнасць яго думкі, вызначацца нацыянальным каларытам [3, с. 145]. Такім чынам, важна, каб навучэнцы разумелі не толькі значэнне фразеалагізмаў, але і іх культурна-гістарычнае паходжанне, каб выкарыстоўваць іх адэкватна і свядома. Акрамя таго, важна, каб слоўнікі змяшчалі не толькі састарэлыя або рэдка ўжывальныя фразеалагізмы, але і сучасныя, якія адлюстроўваюць сучасныя рэаліі і змены ў мове. Такі падыход дазволіць захаваць і перадаць будучым пакаленням багацце беларускай мовы і яе асаблівасці.

Заклучэнне. Такім чынам, праца над фразеалогіяй у школьным курсе беларускай мовы павінна быць сістэматычнай і ўключаць як тэарэтычнае вывучэнне фразеалагічных выразаў, так і практычнае прымяненне іх у розных сітуацыях. Вывучэнне фразеалогіі ў школе патрабуе ад настаўнікаў стварэння сістэмы паглыбленага вывучэння і ўзбагачэння фразеалагічнага слоўніка навучэнцаў. Гэта дазволіць вучням лепш зразумець і запомніць значэнне і выкарыстанне фразеалагізмаў, а таксама развіць іх моўныя навыкі, што дапаможа ім стаць больш граматычнымі і культурнымі носьбітамі мовы. У выніку адбору фразеалагізмаў выкарыстоўваюцца стылістычныя, марфалагічныя, і структурныя падыходы. Камбінацыя розных метадаў, такіх як калектыўная работа з настаўнікам, самастойная праца вучняў і дыскусіі, дапаможа ўсведамленню значэння і выкарыстання фразеалагізмаў, а таксама ў развіцці моўных навыкаў. Усе гэтыя моманты складаюць аснову для забеспячэння плённасці і прызрыстасці моўнай камунікацыі ў выкладанні фразеалогіі.

Спіс цытуемых крыніц

1. *Лепешаў, І. Я.* Фразеалогія сучаснай беларускай мовы / І. Я. Лепешаў. — Мінск : Вышэйшая школа, 1998. — 271 с.
2. *Грыгор'ева, Л. М.* Сучасная беларуская мова / Л. М. Грыгор'ева [і інш.]. — Мінск : Вышэйшая школа, 2006. — 559 с.
3. *Варановіч, З. Б.* Методыка выкладання беларускай мовы / З. Б. Варановіч. — Мінск : Універсітэцкае, 1995. — 248 с.
4. Методыка вывучэння лексікі і фразеалогіі / Репозиторий БГПУ. — URL: <https://elib.bspu.by/bitstream/doc> (дата звароту: 13.09.2024).
5. Методыка вывучэння лексікі і фразеалогіі / Репозиторий ГГУ имени Ф. Скорины. — URL: <https://elib.gsu.by/bitstream> (дата звароту: 11.11.2023).